

ВИДАВНИЦТВО
══════ „РІДНА МОВА“ ══════
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА.

№. 1.

ГОЛОВНІШІ ПРАВИЛА
українського правопису.

═══

■ 1922. ■

„Ухвалюю ці правила для обов'язкового шкільного вжитку на всій Україні“.

Міністр Народньої Освіти

Проф. Іван Огієнко.

17 січня 1919 року.

„Ухвалюю ці правила для обов'язкового вжитку по всіх духовних школах і по всіх духовних інституціях на Україні“

Міністр Ісповідаш,

Проф. Іван Огієнко.

18 вересня 1919 року

ГОЛОВНІШІ ПРАВИЛА

українського правопису,

ухвалені Міністерством Народньої Освіти для шкільного вжитку на всій Україні.

Весною 1918 року при Міністерстві Народньої Освіти працювала Правописна Комісія з видатних українських вчених і педагогів. Голова цієї Комісії, проф. Іван Огієнко склав „Головніші правила українського правопису“ і подав їх на розгляд Пет Комісії. Правила ці Комісія ухвалила з деякими незначними змінами.

З пропозиції Міністра Народньої Освіти ці ж Правила було остаточно переглянуто видатними українськими вченими і 17 січня 1919 р. їх ухвалено Міністром Народньої Освіти для обов'язкового шкільного вжитку на всій Україні.

„Головніші правила українського правопису“, що їх склав проф. І. Огієнко, охоплюють переважно спірні питання українського правопису, а разом з тим і ті випадки, що відрізняють наш правопис від правопису Галичини.

Друкуємо ці правила повністю.

---

1. Букву **Ї** пишемо з початку слова або з початку складу, коли тільки вона вимовляється як **йі**. їдець, їдкий, їдцем, їжа, їжак, їзда, їздити, її, їй, їсти, їхати, їхній, Україна, твоїми, мої, свої, Ївга, троїстий.

Після приголосних звуків **ї** ніколи не пишемо.

2. З початку слова, коли не ви

мовляється й і, треба писати І (а не Іу): Іван, іграшка, іду, істина, іржа, Ілля, інакше, індик, інколи, іноді, інший, іскра, ікавка, ім'я, іспит, існувати, істота, іти, Ірод.

Примітка: але перед ІІ можна писати Іі: іиший, інколи, іней, іноді.

3. Букви ЙО пишемо з початку слова, або з початку складу за голосним звуком: його, йому, йолоп, твого, твому; після приголосних треба писати ЇО (а не ЙО): льох, льон, сьогодні, всього, сьомий.

4. Між губними звуками Б, П, В, М і йотованими голосними Я, Ї, Є, Ю ставимо протинку (апостроф): (а не Ь): б'ю, б'є, б'ється, баб'ячий, безхліб'я, голуб'ята, п'ять, п'ятниця, п'ята, реп'яхи, пуп'янок, пов'язати, в'язи, в'ялий, в'юн, безголів'я, в'ється, в'язнути, м'який, ті-

м'я, вим'я, плім'я, м'ясо, і'мя, м'яло, м'ясниці, рум'яний.

В де-яких словах ставимо апострофа перед йотованою голосною і після Р: пір'я, бур'ян, подвір'я.

Після приростків, що кінчаються на приголосний звук, перед йотованою голосною ставимо апострофа: з'їхати, під'їхати, в'їхати, об'їхати, з'ясувати, без'язикий, з'вданий, об'єднаний, з'їсти (і ззісти), роз'яснити.

Примітка 1: в цім разі пишуть часом Ь або нічого не пишуть; п'ять або пять.

Примітка 2: Замість м'я, м'ю, м'ї, м'є часто буває мня; мню, мні, мнє: мнякий, імня, вимню, мнясо, мнята, тімнє.

5. Після подвоєних шиплячих звуків Ж, Ч, Ш на кінці слів пишемо А, У, а не Я, Ю: збіжжа, клочча, безгрішша, роздоріжжа, за пічку, цею нічку, подоріжжу.

Примітка: але часто тут пишуть і Я, Ю: збіжжя, клоччя, безгрішшя, цею ніччю.

6. Приголосний звук перед м'яким приголосним сам стає м'яким, але Ъ після нього не ставимо: слід, світ, сонця, віконця, сміх, цвіт, кість, мислі, панський (хоч вимовляється сьлід, сьвіт, соньця і т. д.)

Тільки після звука Л, що стоїть перед м'яким приголосним, треба ставити Ъ: пальця, сальцю, закальця; між двома Л не ставиться Ъ: ллється, лляти, Ілля, гілля.

7 Перед шиплячими звуками Н не м'ягчимо: менший, тонший, інший, кінчик, панщина, ганчірка, віншувати; але Л в цим випадку м'ягчиться: більший, пальчич, бувальщина.

8. Слова на ець мають на кінці Ъ: післанець, горобець, молодець.

При відмінюванні слів на *ець* перед *Ц* не треба писати *Ь*: післанця, на кінці, отця, молодцю.

Але коли в таких словах перед *Ц* стоїть звук *Л*, то тоді *Ь* треба писати: пальця, смальцю, з закальцем.

9. В сполученнях *ЗДН* і *СТН* зубні звуки *Д* і *Т* зникають перед *Н*: празник, тижня, пізно, кожний, борозна; пісний, чесний, кзпосний, напасник, пропасниця, власний, вісник, істнувати, сучасний, водохресний, персня, ненависний, корисний, первісний.

10. Пишемо сполучення *ЧН*: безпечний, яєчня, сердечний, Сагайдачний, пшеничний, безконечний, місячний, помічний, помічник.

Примітка: але дуже часто замість *ЧН* пишуть *ШН*: безпешний, сердешний, і т. д.

Завжди пишуть: рушник, мірошник, влучний, влячний, зручний, вічний, наочний.

11. Приростки **З** та **РОЗ** перед глухими: **к, т, п, ф, х, ц, ч, ш** змінюють своє **З** на **С**: сказати, спарити, схилитися, сфабрикувати, стулити, схопити, сцапати, сшивати, счарувати; перед всіма іншими приголосними приростки **З** та **РОЗ** не змінюються: збавити, зжалитися, звести.

Приставки **РОЗ** і **З** не змінюються перед **С**: розсівся, зсадити.

Приросток **БЕЗ** не міняє свого **З** на **С**: безкостий, безпутній, безчасний, безталанний, безхатній, безчестя.

Примітка: в приставці **РОЗ** часто звука **З** не міняють на **с**: розхилити, розказати, розказувати, розпарити, і т. інш.

12. Закінчення **АР** та **ИР** на кінці речівників пишемо без **Ь**, навіть

коли в родовому відмінкові маємо м'який голосний звук: цар, кобзар, секретар, писар, косар, лікар, вівтар, монастир, багатир. Так само: звір, матір, тепер, не вір.

Примітка: але інколи пишуть ці слова і з Ђ: царь, секретарь, писарь.

13. Речівники середнього роду на Я (що вийшло з давнього закінчення і е) подвоюють приголосний звук перед Я: життя, сміття, багаття, браття, весілля, Поділля, зілля, похмілля, волосся, Поросся, безладдя, безуряддя, мотуззя, галуззя, і т. п.

Губні звуки б, п, в, м і звук ʳ в цих випадках не подвоюються.

На кінці таких слів пишемо Я (а не Є): життя, сміття, весілля.

Примітка: в багатьох українських говірках в цих випадках чуємо Є на кінці: житте, смітте, весілє, а де-не-де навіть: жи-

те, сміє, весіє; часто так пишуть і в літературі.

14. Речівники середнього роду, що походять від дієслів на у в а т и, ю в а т и, затримують звук У, Ю (а не О, Е), коли на них нема наголо-су: будування, дарування, царюван-ня, раювання, горювання.

15. В родовому відмінкові мно-жини пишемо закінчення ЕЙ (а не ИЙ): людей, ночей, коней, грошей, гостей, костей.

16. В давальному відмінкові од-нини в словах чоловічого роду твер-дої відміни треба писати закінчен-ня о в і, а в словах м'якої відміни е в і: батькові, козакові, коневі, учи-телеві, гостеві, кобзареві, манасти-реві, цареві, учневі, родичеві, куп-цеві, молодцєві, паничеві, Василєві, сонцеві,

Слова на Й мають закінчення є в і: краєві, раєві, гаєві.

На кінці в цих закінченнях пишемо І, а не И.

Примітка: До твердої відмінн належать речівники з закінченнями на твердий звук, а до м'якої—речівники на ь, й, я, е, на шиплячий ж, ч, ш, щ, і ті слова на а р, и р, що в родовому відмінкові мають на кінці Я.

17. В словах чоловічого й середнього роду в оруднім відмінкові однини в твердій відміні треба писати о м, а в м'якій—е м: столом, конем, полем, Василем, ножем, мечем, ковшем, борщем, гостем, кравцем, учителем, учнем, царем, кобзарем, товаришем.

В словах жіночого роду в таких разі в твердій відміні треба писати о ю, а в м'якій відміні—е ю: водою, землею, попадею, молодницею, їжею, стелею, душею, кручею, пущею, ту-

чею, банею, піснею, лялею, вишнею, черешнею.

Слова на Ії мають закінчення на є м: краєм, раєм, гаєм, роєм, колієм.

18. Прикметники на *é в ий*, з наголосом на *Е*, не міняють цього *Е* нь *ЬО*: вишневий смушевий, тижневий, грушевий, Василевий, сажневий, дешевий; коли ж *Е* без наголосу, то воно може змінюватися на *ЬО*: польовий, лойовий.

19. В закінченні прикметників *-сь кий*, *-ць кий* пишемо *Ь* після *с, ц*: бабський, братський, панський, людський, Томашівський, козацький, ткацький, німецький, молодецький.

20. В другім ступіні прикметників пишемо „*і ш ий*“ (а не *і й ш и й*): старіший, миліший.

21. В літературнім українськім письмі переважно вживається фор-

ми займанника цей, ця, це, рідше—сей, ся, се.

22. Часточку ся треба писати вкупі з дієсловом: проситься, носиться, береться.

23. В дієсловах в другій особі однини теперішнього часу пишемо -ш ся, (а не-с ся, або-ся): судишся, водишся.

24. В дієсловах в 3-ій особі однини й множини теперішнього часу пишемо-ть ся (а не ця, або ця), судиться, судяться, губиться, губляться, заборонюється.

25. В дієсловах треба писати на-росток-у в а т и, - ю в а т и (а не-о в а т и, - е в а т и): купувати, танцювати, горювати.

Дієприкметники від цих слів мають закінчення -о в а н и й, -ь о в а н и й, коли наголос падає на О: ку-

пований, збудований, подарований, вторгований, схвильований, і - у в а н и й, - ю в а н и й, коли наголос не падає на склад перед ва: вибудуваний, виторгуваний, вигорюваний.

26. Закінчення - ст в о, - с ь к и й додаємо просто до пня: братський—братство; бабський—бабство; сирітський—сирітство.

Коли ці закінчення додаємо до пня після звуків к, ч, ць, то тоді пишемо-ц ь к и й, - ц т в о: козацький—козацтво, ткацький - ткацтво.

27. В літературнім письмі однаково вживаються від і од (а не от): від тебе, од тебе (а не: от тебе).

28. В причасниках пишемо одно Н (а не два): зроблений, спечений, зварений, запроханий, закоханий, виструганий, поораний.

В прикметниках пишемо два Н: спасенний, невблаганний.

ПРАВОПИС ЧУЖИХ СЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.

1. Звук **g** в чужоземних словах передаємо через **Г**: гімназія, телеграф, генерал, газета, термінологія, психологія.

Примітка: В цім разі часто пишуть і **Г'**: телеграф, генерал.

2. В чужих словах звук **Я** на письмі здебільшого не м'ягчимо, цеб-то пишемо по „л“ букви а, о, е, у, а не я, є, ьо, ю: класа, план, новела, билет, легальний, легенда, легіон, лекція, логика, флота, філологія, аналогія, лояльний, лозунг, Лузитанія, клуб.

Примітка: В цьому разі часто м'якшать Л: кляса, плян, фльота, повеля, фільольогія і т. д.

3. Звук Ф в чужих словах, недавно взятих і в нашій мові ще не зукраїнізованих, передаємо через Ф (а не х в): форма, Франція, фабрика, фінанси, філологія, фосфор, маніфест, офіцер, фаховий, факт, фасон, фаєтон, фамілія, фантазія, фарба, фортуна, філософ.

4. В словах недавно взятих чуже **th** (грецька тета)) на письмі передаємо через Т: катедра, Атени, ортографія, міт (міф), анатема, апотема, Бористен, логаритм, арифметика, патос, Пітагор, етер і т. п.

5. В чужих словах не подвоюється приголосний звук: класа, програм, процес, субота, маса, суфікс професор, комісія, каса, група, шосе інте-

лігент; тільки звук Н подвоюємо в отаких словах: манна, панна, ванна, Ганна, бонна.

Але в власних назвах та в словах з церковної мови подвоюємо приголосний: Едда, Міллер, Ганнібал, Аннам, Колесса, авва, равві, осанна, Мекка, Одесса.

б. Початкове Е в чужих словах передаємо так:

а) в словах давніх і часто вживаних, де воно вимовляється як й е, через Є: євангелія, євангеліста, Єгіпет, єзуїт, єретик, Єрусалим, Євген, Європа, єпископ.

б) В словах рідко вживаних, де воно вимовляється як Е, через Е: евакуація, еволюція, егоїзм, екватор, екзамен, екскурсія, елегія, елемент, енергія, епідемія,

Епізод, епітет, етика, етимологія, етнографія, ефект, епоха, естетика, ехо.

7. Початкове І в чужих словах пишемо через І: історія, імперія, ідол, ідея, Ірод, інститут інтелігент, інок, ігумен, іронія, Іспанія, Індія, Іван, іміграція, інституція, інспектор.

8. В чужих словах пишемо і я, і є, а не і а, і е: матеріал, геніяльний, спеціальний, фіялка, варіант, діявол, діякон, пієтизм, гієна.

9. Після приголосних зубних д, т, з, с, шиплячих ж, ч, ш і після р в чужих словах пишемо И (а не І): директор, дипломат, університет, музика, шифрований, фабрика, антихрист, пропозиція.

Після всіх інших звуків пишемо

І: мітрополіт, єпіскоп, євангеліста, публіка, маніфест, міністр, амуніція, принцип, біблія, фігура, універсал, хроніка, архідіякон, бібліотека і т. д.

10. В чужих словах перед голосною і перед звуком Й пишемо І а не И: Франція, Росія, Австрія, Азія, історія, матеріял, архієрей, Антоній, Онофрій, Григорій, Горацій; але можна писати: диякон, диявол, Гавриїл.

11. Букву І, що стоїть в чужих словах після голосної, передаємо через Ї (а не I): Каїн, Михаїл, Гавриїл, Рафаїл, Енеїда, архаїчний, героїчний, руїна архаїзм.

12. Чужі слова треба писати по можливості так, як вони пишуться і в своїй мові: доктор, актор (а не

актор), гувернер, доктринер, фельдшер, адвокат, холера, вокзал, капітан, капітал.

ГОЛОВА ПРАВОПИСНОЇ КОМІСІЇ:

Міністр Народньої Освіти, Ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету Професор ІВАН ОГІЄНКО.

ЧЛЕНИ КОМІСІЇ:

Невідмінний Секретар Української Академії Наук, Ординарний Професор Українського Державного Університету в Києві
АГАТАНГЕЛ КРИМСЬКИЙ.

Директор постійної Комісії Української Академії Наук по складанню історичного словника української мови
Професор ЄВГЕН ТИМЧЕНКО.

Д О П О В Н Е Н Н Я

до цього правопису

УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК.

Надруковані тут „Головніші правила українського правопису“, складені проф. І. Огієнком, Українська Академія Наук в Києві розглянула на спільнім зібранні Академії 17. У і 12. УІІ 1919 року та 29. ІІ 1920 р. і ухвалила їх з такими змінами та доповненнями:

3. Додано такі винятки: „а) вйо-вйо, *розйокатися, зйоржитися, соловйовий; б) чужі назви: Воробйов, Соловйов (але Ліньов, Кореньов, Кошельов); в) чужі слова: курйоз, серйозний (або куріоз, серіозний) і т. и“

4. Додано: „без апострофа пишуться: святий, свято, різдвяний, морквяний, цвях, звязок, розвязувати, звязувати і такі чужі слова, як: бюджет,

бюст, бюро, бюрократ, Вюртемберг, Бельвю, Мюллер, Мюльбах, де-Мюссе, Мюрже і інші чужі ймення; безапострофною буквою Ю передається німецьке *ü* та французьке *u*“

Після слова „подвір'я“ додано: „(де чути инакшу вимову, ніж у рябий, рясний) і в чужих словах, таких як: кур'єр, кар'єра, ар'єргард“

5. Примітку п. 5 взято за правило, цеб-то що після подвоєних шиплячих звуків на кінці писати я, ю.

11. З цього пункту викинено про приросток р о з, а тому п. 11 після цього такий:

„Приросток З (або ІЗ) перед глухими к, т, п, х змінює своє З на С; перед усіма іншими приголосними приросток З (чи ІЗ) не змінюється. Приросток БЕЗ не міняє свого З на С“.

13. З добавками цей пункт такий:

„Речівники середнього роду на Я (що вийшло з давнього закінчення -ьє) і скількись слів жіночого та чоловічого роду на -я (що вийшло з давнішого-ія чи -ья) подвоюють приголосний звук перед -я. При відмінюванні таких слів подвоєний приголосний звук залишається перед усіма іншими голосними, так само як і в зложених словах“.

Добавлено увагу: „Не треба аналогічно з цими випадками переносити подвоєння на чужі слова та на чужі ймення. Треба писати: Вальян (не Валлян!), Тальякоццо, імброльйо, мільйон, Мольєр, барельєф, Нью-Йорк, Тьєр, Готьє, цеб-то з однією приголосною буквою та з Ъ; а в таких словах, як ад'юнкт та кон'юнктура пишеться апостроф, а не Ъ.

17. Додано примітку:

„Пам'ятати треба, що в прикметниках пишеться в таких випадках тільки закінчення -о ю: синьою, третьою, чужою, іншою, старішою“.

Після цього додано нові пункти: 18, 19 і 20:

18. У словах чоловічого роду, що кінчаться на ж, -ч, ш, щ, у називному та знахідному відмінкові множини треба писати І: ножі, паничі, товариші, гроші, кущі. Так само — в словах жіночого роду типу: радощі, труднощі, молодощі і т. ін. (що ніби являються множиною для слів на і ст ь: радість).

19. У словах жіночого роду, що кінчаться на -жа, -ча, -ша, -ща, в родовому, давальному та місцевому відмінкові однини та в називному і знахідному відмінкові множини треба писати І: великої калюжі, на

високій кручі, чистій душі, солодкі груші, лев'ячі пащі.

20. У словах жіночого роду, що кінчаються на приголосний звук, треба писати в родовому відмінкові однини - И, а в давальному й місцевому однини та називному й знахідному множини треба писати І; напр. род. відм.—з ночі, коло печі, з подорожі, цієї соли, нічної тіни, без сповіди, без відповіді, з радости, до смерті; дав. відм. та місцев.—дрібній солі, в тіні, у ночі, в печі.

Виняток — в осени“.

Після п. 20 (23) добавлено новий пункт 24:

„Однаково добре пишемо: гарнесенький і гарнісінький, білесенький і білісінький (але не гарнісенький, не білісенький)“.

23 і 24. Після „теперішнього“ добавлено: „та майбутнього“.

ПРАВОПИС ЧУЖИХ СЛІВ.

1. Додано: „Але в чужих прізвищах точно одрізняємо *g* од *h*: Гюго (*Hugo*), Гутгейль, Гріг, і'артман“.

2. Додано: „Сюди не стосуються такі слова, як: рельєфний, барельєф, льє (франц. миля — *lieu*), мільйон, бульйон, де *Ь* вийшло з *і*“.

Тільки в декількох нечисленних словах, що дійшли до нашої мови через польське посередництво, ми маємо м'яке *л*, напр.: пляшка, клямка, ляда, лямба, канцелярія, льох, або ще: ілюмінація, ілюстрація (останні не без французького впливу: *illustration, illumination*)“.

3. Додано: „Здебільша те саме правило прикладається й до слів та до ймень, давно взятих, напр.: Теофан, Теодосій (або Тодос). Але є

скількись слів цієї категорії, де пишеться Ф або ХВ, а іноді й Х: Федір або Хведір (рідше Тодір); Тимохвій або Тимофій (рідше Тимотей), гора Афон (рідше Атос), Хома. Коли такі ймення відносяться до людей західньої Європи, а не до українців, то треба писати тільки Т: Тома Аквінський (а не Хома)“.

5. Додано таку увагу: „В таких випадках треба вважати тільки на справжню вимову у чужоземців, а не на їхню графіку. Через те не пишемо двох приголосних у французьких іменнях: Де-Бюсі, Брюсель, Франшвіль, Мюзета, Гарона, та з другого боку залишаємо подвійні приголосні в італійських іменнях: Ріголетто, Патті, Страделла, Тассо. Пишучи німецьке Мюллер з двома лл, рівночасно пишемо: Рюкерт, Гоф-

ман (Rückert, Hoffman), бо й самі німці так вимовляють."

8. Після цього додано новий пункт: „Чужоземне -іо- звичайно передається через ІО: піонер, ембріон, біоскоп, соціологія. В декількох словах, котрі більше поукраїнізувалися, ІО чергується з ЙО,—однаково добре пишеться: куріоз і курйоз, серіозний і серйозний. Окрім того: бульйон, мільйон, медальйон“.

9. Додано увагу: „До хрещених іменнів та назв це правило прикладається тільки тоді, коли вони не зукраїнізовані: Мікель, Мікаела, Міклош, Філіппо, Лузітанія і т. д., а коли вони зукраїнізовані, то пишемо І: Михайло, Михалина, Микола або Миколай (Николай), Пилип або Филип, Єгипет, Сирія, Рим“.

Після цього додано новий 11

пункт: „ У прізвищах чуже і після зубних та шиплячих однаково передається через і: Дізраелі, Дільман, Тільмон, Тіде, Тімур, Мазіні, Зібер, де-Бюсі, Россіні, де-Нанжі, Складері“.

11. Додано новий 14 пункт: „Чужий дифтонг **au** передаємо через а в: автор, автограф, аудиторія, авдієнція, лавровий, Август, Австрія, фавна, фавністичний, Таврія, авкціон. Аналогічно — локавт, бравнінг.

Тільки перед голосними передаємо той дифтонг через а у, а не через а в: Ауе, Ауербах, Шопенгауер“

Примітки до п.п. 4 та 10 і в чужих словах примітки до п. 1 і 2 відкинено.
